

УДК 37.015.31:17.022.1

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-1258-1270](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-1258-1270)

Окушко Тетяна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу виховання на пограниччі, Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

Кирєєва Анжела старший науковий співробітник, відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0009-0008-1307-0784>

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ІНШИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі формування ціннісного ставлення підлітків до інших в умовах воєнного стану, яку підготовлено в рамках реалізації фундаментального наукового дослідження відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України «Формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України».

Мета статті полягає у розкритті проблеми формування ціннісного ставлення підлітків до інших в умовах воєнного стану.

Основними завданнями є: проаналізувати стан реалізації проблеми формування ціннісного ставлення підлітків до інших в умовах воєнного стану; окреслити пріоритетні ставлення підлітків до інших на основі проведених репрезентативних опитувань; визначити змістові акценти у вдосконаленні процесу формування ціннісного ставлення підлітків до інших у закладах освіти.

В процесі виконання дослідження було проаналізовано теоретичні та методичні джерела з проблеми дослідження, проведено всеукраїнське опитування учнівської молоді та проведено статистичний аналіз результатів, на основі якого виокремлено пріоритетні ставлення підлітків до інших в умовах воєнного стану та проведено порівняльний аналіз з проведеними соціологічними дослідженнями, які проведено в Україні протягом останніх років.

Отримані наукові результати буде покладено в основу проведення формувального експерименту фундаментального наукового дослідження щодо оновлення змісту, форм, та методів формування ціннісних ставлень підлітків до інших в умовах сучасних викликів. Новизна дослідження полягає у визначенні ціннісних ставлень підлітків до інших в умовах воєнного стану, порівняння отриманих результатів з іншими науковими розвідками.

Стаття буде корисною дослідникам, які вивчають ціннісно-сміслову сферу особистості, а також працівникам освіти, що здійснюють відповідну роботу з підлітками.

Ключові слова: цінності, ціннісне ставлення до інших, підлітки, воєнний стан.

Okushko Tetiana PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Institute of Problems of the NAES of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

Kyreieva Anzhela Institute of Problems of the NAES of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0009-0008-1307-0784>

FORMATION OF ADOLESCENTS' VALUE ATTITUDES TOWARDS OTHERS IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The article is devoted to the issue of forming adolescents' value attitudes towards others under martial law, which was prepared within the framework of the fundamental scientific research conducted by the Department of Education in the Border Region of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, entitled "Formation of Value Unity of Student Youth in the Border Regions of Ukraine."

The purpose of the article is to explore the problem of forming adolescents' value attitudes towards others in the context of martial law.

The main objectives are: to analyze the current state of addressing the problem of forming adolescents' value attitudes towards others under martial law; to outline adolescents' priority attitudes towards others based on representative surveys; and to identify key content-related aspects for improving the process of forming such attitudes in educational institutions.

In the course of the study, theoretical and methodological sources on the research problem were analyzed, a nationwide survey of student youth was conducted, and statistical analysis of the results was performed. Based on the findings, adolescents' priority attitudes towards others under martial law were identified and compared with sociological research carried out in Ukraine in recent years. The obtained scientific results will serve as a basis for a formative experiment within the fundamental research aimed at updating the content, forms, and methods of developing adolescents' value attitudes towards others in the context of contemporary challenges.

The novelty of the study lies in identifying the value attitudes of adolescents towards others under martial law and comparing the obtained results with other scientific findings.

The article will be useful for the researchers who study the views of the semantic sphere of personality valued and the educators who make, the corresponding educational work with teenagers.

Keywords: values, value attitude towards others, adolescents, martial law.

Вступ. Сучасні глибинні перетворення українського суспільства, що зумовлені тривалим воєнним станом, впливають на всі сфери життя, зокрема, на виховання та становлення молодого покоління. Війна – це не лише випробування для держави, а насамперед – для людяності, оскільки є стресогенним фактором, який змінює соціальні умови розвитку особистості, посилює ситуації невизначеності, втрат і психологічної напруги.

Війна, та пов'язані з нею раніше не усвідомлені зміни системного характеру, руйнує звичні соціальні норми та стабільність, викликають переосмислення особистістю себе, інших людей, власних досягнень, цінностей, ставлень. Так, за результатами Всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє», 87% підлітків відзначають, що найбільше змін у житті трапилось саме під час повномасштабної війни, 83% хочуть дізнатися, як підтримувати себе у складні часи, а 90% прагнуть бути корисними під час відбудови України. 43% опитаних вже долучалися до волонтерства: збирали кошти для Збройних сил України, плели маскувальні сітки, пакували допомогу чи готували та роздавали їжу [1].

Підлітковий вік є критичним періодом становлення цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, тому питання формування ціннісного ставлення до інших людей в умовах війни набуває особливої актуальності.

Мета статті полягає в розкритті проблеми формування ціннісного ставлення підлітків до інших, особливостей її формування в контексті воєнних реалій України, визначення шляхів оптимізації цього процесу в закладах освіти різних рівнів.

Теоретичне підґрунтя. Підлітковий вік – це період активного становлення особистості найбільш чутливий до формування цінностей та морального розвитку, оскільки підлітки перебувають у динамічній системі становлення власних моральних координат, а в нинішніх умовах вони почасти стикаються з необхідністю переосмислення понять добра, справедливості, підтримки, відповідальності, співчуття та взаємодопомоги. Якщо раніше джерелами впливу були переважно сім'я, школа та друзі, то сьогодні до цього додається потужний вплив воєнної реальності: новини, історії з фронту, звияти українських воїнів, волонтерський рух, приклади мужності, єдності народу, взаємопідтримки та допомоги, але й життєві та майнові втрати, дитинство, що вкрадене війною. Багато підлітків стають свідками героїзму – як військових, так і цивільних. Це допомагає їм усвідомити справжню цінність людського

життя, поваги до інших і важливість єдності. Для більшості українських підлітків війна стала поштовхом до усвідомлення таких життєвих принципів, як цінність й значущість людського життя, солідарність та взаємопідтримка, відповідальність за інших, гордість за власну націю та державу, емпатія тощо.

Водночас, як засвідчують спостереження, серед підлітків можуть посилюватися негативні ставлення до тих, кого сприймають як «чужих», особливо на тлі пропаганди. Підлітки можуть проявляти негативне ставлення до людей, яких вони сприймають як "інших" (наприклад, через мову, регіон походження або думки щодо війни). Деякі підлітки, особливо ті, які не мали особистого травматичного досвіду, можуть заперечувати серйозність ситуації, виявляючи меншу емпатію до тих, хто постраждав.

За відсутності належного контролю та підтримки, підлітки можуть демонструвати деструктивну поведінку, таку як вандалізм, або інші асоціальні вчинки, що є виявом внутрішнього протесту і болю. Війна руйнує стабільність, може призвести до підризу авторитету дорослих та суспільних норм. Це може виражатися у непокорі, зневажливому ставленні до вчителів або батьків.

Саме тому, як зазначає академік І.Бех, ціннісне ставлення підлітків до інших має ґрунтуватися на усвідомленні цінності життя, безпеки, самореалізації та повноти буття інших. Ці цінності реалізуються через емоційну підтримку, діалогічні стосунки та неупереджену взаємодію, де «Інший дорівнює Я», що допомагає підліткам сформувати повагу до інших як до вищої цінності. Це ставлення не є уродженням, а формується поступово, через особистісний розвиток і засвоєння духовних цінностей. Цінності визначаються як внутрішні орієнтири, що регулюють поведінку людини, визначають її життєві цілі та моральні норми [2].

Як зазначають дослідники (І.Бех, 2003, І. Булах, 2004, Л.Сокол, 2007) період дорослішання підлітків пов'язаний з розвитком духовної самосвідомості, усвідомленням себе, своїх досягнень та можливостей, особистих вразливостей, почуття власної гідності тощо. Разом з тим, підлітки демонструють свою єдність з іншими, а водночас й незалежність і автономність від них.

Важливим елементом формування моральної самосвідомості є розвиток почуття емпатії, формування ціннісних ставлень до інших, уміння вибудовувати стосунки й робити моральний вибір на основі гуманістичних цінностей [2; 3; 4].

Методи дослідження. Дослідження проводиться на основі теоретичного аналізування та емпіричного вивчення ціннісних ставлень підлітків до інших в умовах воєнного стану. Було проведено онлайн – анкетування з проблеми формування ціннісної єдності учнівської молоді, де було включено блок питань з формування ціннісних ставлень до інших. Опитування було проведено за допомогою Google Forms з 28 квітня до 31 травня 2025 року, з охопленням усіх

областей України. Загальна вибірка склала 24164 респондентів, з них 13213 – учнівська молодь; 10951 – педагоги, батьківська громадськість, координатори, лідери та виховниками громадських організацій. Використано результати досліджень: Всеукраїнське соціологічне дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє» (2025), Peers and value preferences among adolescents in school classes: a social network and longitudinal approach (Польща, 2024); Дослідження Rating Group за технологією Family 360(2025).

Результати і обговорення. Поняття «цінності» є предметом дослідження багатьох наук, зокрема філософії, психології, аксіології, педагогіки, соціології, що характеризують сукупність абстрактних предметів та ідей, значущих для суспільства чи окремої особистості, а водночас відображають сутнісно-змістові орієнтири в соціокультурному житті кожної особистості. Проблема особистісного ставлення особистості до навколишньої дійсності вивчалася багатьма українськими вченими (Г.Балл, І.Бех, О.Савченко, О.Сухомлинська, В.Кремень та ін.).

Проблема формування ціннісного ставлення до інших є значущою для морального розвитку підлітків, зокрема формування колективістських цінностей, які відповідають способу життя в колективі, і в нинішніх умовах є предметом особливої уваги педагогічної науки.

Війна змінює суспільство, але вона ж і відкриває найкращі сторони людської душі. Підлітки України сьогодні – це покоління, яке дорослішає швидше, ніж раніше. Вони вчаться цінувати життя, допомагати іншим, не бути байдужими. Саме з таких молодих людей виросте суспільство, де основою будуть не страх і байдужість, а взаємоповага, підтримка та любов до ближнього. В умовах війни формування ціннісного ставлення підлітків до інших набуває стратегічного значення для майбутнього українського суспільства.

Шлях до моральних цінностей та цивілізованих взаємовідносин між людьми проходить не тільки через знання, але й через різноманітні переживання особистості, ставлення, стосунки, вчинки, поведінку. Як свідчать дослідження українських психологів (Т. Титаренко, 2018), саме в кризових умовах відбувається переоцінка цінностей і зміцнення моральних орієнтирів [5]

За даними Rating Group та UNICEF, за 2025 рік рівень дитячого стресу зріс на 10%. Восени 2024 року, 27% українських дітей мали високий або підвищений рівень стресу, жовтні 2025 ця частка зросла до 37%.

Найвищі показники зафіксовано серед дівчат віком 10-13 років – у 40% з них емоційне напруження посилилось, оскільки підлітки чітко усвідомлюють небезпеку, але ще не мають сформованих механізмів подолання стресу. Негативні емоції стають більш поширеними: у частини дітей зростає відчуття розчарування, тривожності та втоми [6].

Психологічний тягар війни може призвести до підвищеної агресії, дратівливості та відчуження у підлітків. Деякі з них можуть проявляти недоброзичливість до інших як спосіб впоратися зі стресом і внутрішнім болем. Посилена дратівливість і гнів можуть проявлятися у фізичних сутичках або словесних образах на адресу однолітків, особливо щодо тих, хто відрізняється від них (наприклад, внутрішньо переміщених осіб). Деякі підлітки можуть бути втягнуті до булінгу як способу виплеснути накопичене напруження. У крайніх випадках підлітки можуть брати участь у актах жорстокості проти інших, що нерідко трапляється у збройних конфліктах. У таких ситуаціях вони стають або жертвами маніпуляцій з боку дорослих, або жорстокість є для них способом адаптації до "нормалізації" насильства.

Ряд проведених соціологічних досліджень (ООН, UNICEF) підтверджують чутливість підлітків до несправедливості та нерівності. Вони цінують чесність, дружбу, підтримку, проте водночас можуть піддаватися впливу негативних соціальних моделей – агресії, булінгу, інших негативних поведінкових стереотипів. Спілкування, соціальні мережі, Інтернет та прогулянки є головними способами для підлітків відволікатись від хвилювання, поганих новин, тривоги. Водночас 37% підлітків важче знаходити друзів, а 42% – не вистачає простору для неформального спілкування з однолітками [1].

Отже, особистість визначається своїм ставленням до себе, до навколишнього світу, до суспільного оточення, до інших людей. Як зазначає В.Кремень, світ людини – це світ цінностей, який постійно оновлюється в процесі свого розвитку [7]. Наслідком морального становлення зростаючої особистості є формування моральних позицій, прагнення усвідомлювати та нести відповідальність за свою поведінку, вчинки та ставлення до оточуючих. У цьому зв'язку слід наголосити на важливості розвитку у підлітків емпатичних здібностей, емоційного інтелекту для кращого розуміння іншої людини. Для нас важливою є думка І.Булах про розвиток у підлітків моральної рефлексії як осмислення і переосмислення особистістю взаємодій (діяльності, взаємин, спілкування) як важливого і цінного в розвитку соціального становлення особистості [3].

Заслугове на увагу аналіз відповідей учнівської молоді на запитання щодо розуміння поняття «цінностей», яке було запропоновано у проведеному нами всеукраїнському опитуванні. Аналіз результатів засвідчив досить розлогу палітру думок респондентів щодо цінностей, які умовно можна класифікувати у такі групи:

1. як абстрактні поняття – те, що приносить користь, задоволення, полегшує життя або допомагає вирішувати проблеми;
2. матеріальні цінності: практична користь для людини – продукт чи послуга допомагає зекономити час, гроші, зусилля;

3 соціальні: емоційна цінність – дає відчуття радості, спокою, безпеки, престижу; допомагає людям краще взаємодіяти з іншими, покращує статус чи репутацію; освіта, знання, виховання, навички або можливості для розвитку;

4. морально-духовні цінності – відповідає переконанням людей, сприяє добру, справедливості.

В якості прикладу наведемо деякі аксіологічні міркування учасників опитування:для мене цінність – це насамперед люди, які мене підтримують, особливо моя мама і родина;я дуже ціную допомогу іншим, тому й мрію стати лікарем. Також для мене важлива Одеса – моє рідне місто, яке надихає мене й яке я хочу робити кращим; ...я вважаю цінністю відповідальність, бо серйозно ставлюся до всього, за що беруся; ще одна моя цінність – це розвиток і знання, адже я завжди прагну вчитися, відкривати нове й рухатися вперед;

Цінність – це те, що має важливе значення для людини або суспільства. Вони виражають наші уявлення про добро, важливе, бажане; ...через цінності люди визначають, як жити, до чого прагнути і що вважати правильним. Вони формуються під впливом досвіду, виховання та культури; цінність у самій людині, що вона робить, які вчинки здійснює, що говорить, що думає про довколишній світ та все що в ньому;

цінність власне для підлітка – це те, що важливе в його житті, дружба, підтримка і розуміння від друзів; свобода – бажання бути незалежним; справедливість – боротьба за рівність і правильне ставлення; сім'я – важливість підтримки близьких; мрії – прагнення досягти своїх цілей і амбіцій. наше довкілля, те що нас оточує та спонукає щось робити; відомі особистості, актори або співаки які нас надихають займатися творчістю, ютубери та блогери, вони спонукають нас йти далі незважаючи на те що виходить в тебе чи ні; батьки, які нас навчають як правильно себе поводити;

.....цінність - хоч і буває як матеріальною, так і психологічною, є дуже цікавим життєвим аспектом, адже наприклад без батьків – життя стає, сірим та однотипним, а без матеріальних цінностей таких як дім, документи, гроші - у людини життя також складеться сірим але прийдеється думати як би вижити, тож на мою думку, цінність це один із найважливіших аспектів людської діяльності і без них немає і нас;

...наше життя доволі коротке і швидкоплинне, що робить його особливим скарбом для нас. Щоб не прожити марно, кожна людина ставить собі цілі, спираючись на речі, які послугують вірним променем надії і віри у власні сили у досягненні успіху, допоможуть не здаватися, щоразу нагадуючи, заради чого живемо. Ці вагомні цінності надають життю неабиякий сенс, стають провідником у цьому великому світі, який хочеться побачити в усій красі його буття;

слово «цінність» я розумію як те, що має особливе значення або важливість для людини чи суспільства. Це може бути матеріальне (наприклад, гроші, речі), але частіше йдеться про духовне, моральне чи культурне: любов, свобода, чесність, дружба, повага, гідність;

...цінності – це орієнтири, за якими ми приймаємо рішення, будуємо стосунки, визначаємо, що є добрим чи поганим. Для кожної людини вони можуть бути різними, але в основі спільного життя лежать загальнолюдські цінності, наприклад: повага до інших, допомога слабшим, правда, справедливість. Тож цінність – це не просто те, що ми «любимо», а те, що визначає наші життєві принципи та вибори (курсиви наші, представлено в авторському варіанті відповідей респондентів опитування).

Узагальнені результати відповідей учнівської молоді щодо розуміння поняття «цінність» представлено на рис.1.

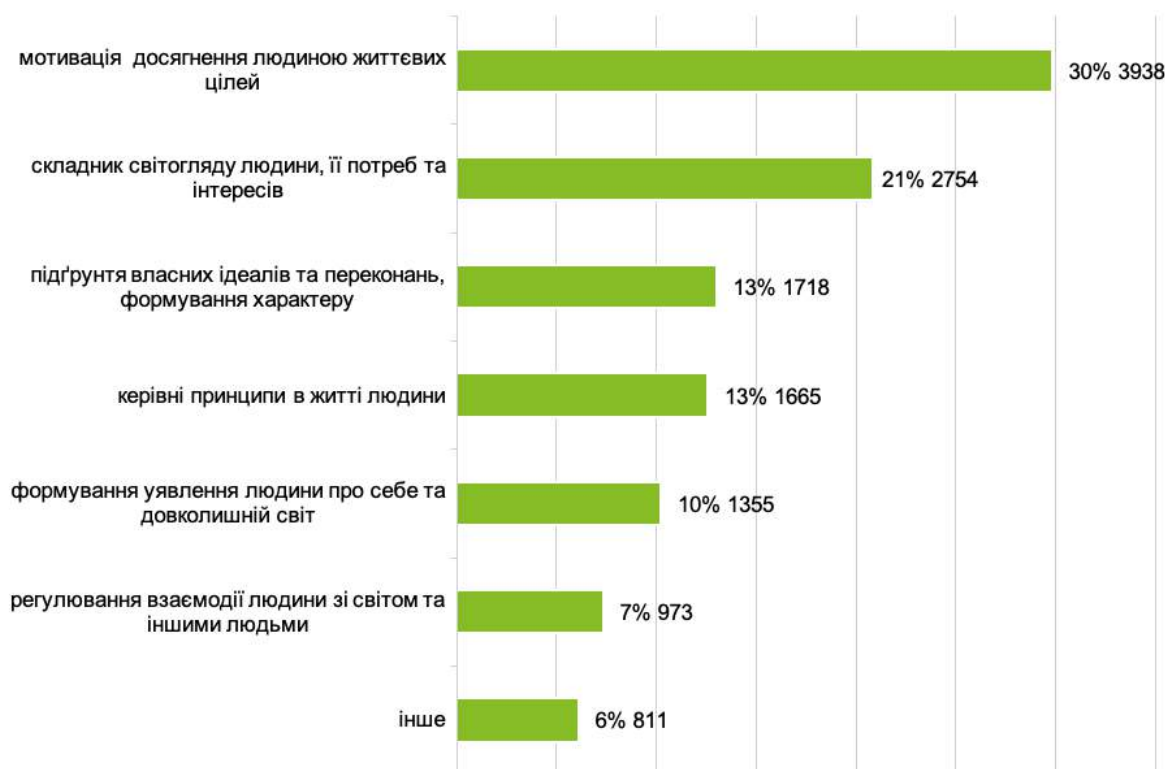

Рис. 1. Розподіл відповідей щодо розуміння поняття «цінність»

Таким чином, отримані результати опитування засвідчують розуміння підлітками важливості цінностей в житті людини. Для підліткового віку провідною діяльністю є спілкування з однолітками, також значущими є бути в групі, бути прийнятими в колі однолітків, формальних та неформальних групах.

Учасникам всеукраїнського опитування було задано низка питань щодо ставлень, поваги до однолітків, батьків, дорослих. Обсяг статті не дозволяє представити усі результати проведеного нами всеукраїнського опитування, але зазначимо про амбівалентність суджень учнівської молоді. Зокрема, на питання що саме нині характеризує учнівську молодь у ставленні до інших, з'ясовано, що 44,0 % зазначають про готовність надати допомогу однокласникам, іншим людям, а 40,0% зазначають про відсутність поваги; 28,0% респондентів вважають відсутність в учнівській молоді емпатії до однолітків та старших людей; 25,0% респондентів зазначають про прояви принизливого ставлення до однолітків. Наведемо результати відповідей на питання «Як ви ставитесь до людей, які мають інші погляди, ніж ваші?» (рис.2).

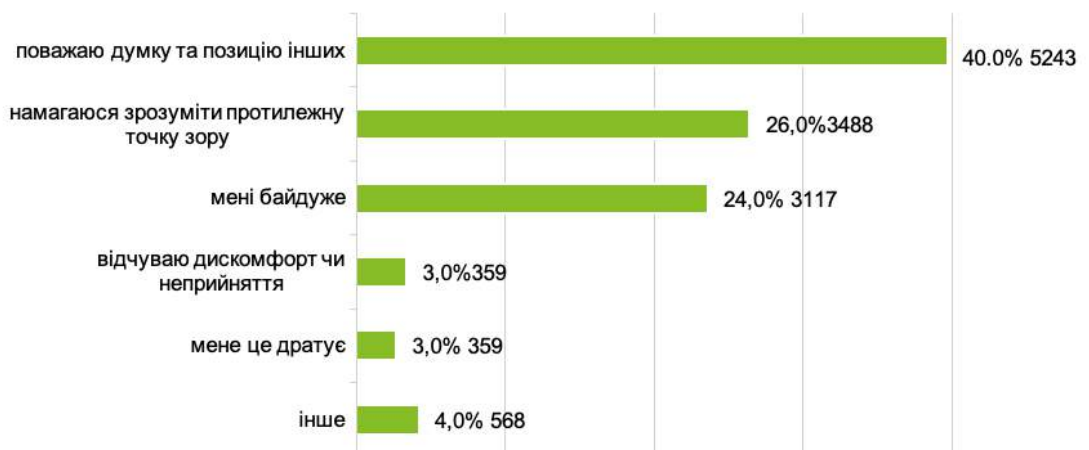

Рис. 2. Ставлення учнівської молоді до людей, що мають інші погляди

Отже, виховання ціннісного ставлення підлітків до інших передусім потребує не тільки розуміння, але й усвідомлення та формування у підлітків цінностей, що визначатимуть їхню моральну поведінку, етичне ставлення до іншого, які передбачають повагу, гідність, емпатію, справедливість, відповідальність за вчинки та поведінку.

Результати наукової рефлексії дають підстави для визначення робочого поняття та компонентів формування ціннісного ставлення підлітків до інших. Ціннісне ставлення підлітків до інших розглядаємо як етичне ставлення до людей як до найвищої цінності з дотриманням моральних норм, поваги, прав і свобод іншого, що є показником морального розвитку.

До компонентів формування ціннісного ставлення підлітків до інших відносимо: **когнітивний** (моральні знання, система переконань, відповідальність, розуміння цінності інших людей, здатність до рефлексії); **емоційно-ціннісний** (моральні норми, емпатія, співчуття, позитивне ставлення

до взаємодії); **поведінковий** (моральна поведінка, дотримання норм, здатність долати труднощі, готовність до допомоги, толерантність, взаємопідтримка).

Наголосимо, що формування ціннісного ставлення підлітків до інших значною мірою залежить від мікросоціального оточення. Сім'я, заклади освіти, молодіжні та дитячі громадські організації, молодіжні простори - це справжні простори соціалізації, у яких відбувається цілеспрямоване виховання моральних цінностей через освітній процес, спільну діяльність, спілкування, участь у волонтерських та національно-патріотичних заходах, соціальних ініціативах. У період воєнного стану спостерігається зростання активності підлітків у волонтерських рухах, участі в благодійних акціях для військових, допомозі внутрішньо переміщеним особам адаптуватися в нових школах.

Родина забезпечує емоційну безпеку та є головним прикладом для становлення гуманістичних відносин. Саме в родині та шкільному колективі потрібно створити умови, які будуть сприяти формуванню ціннісного ставлення до інших людей, де підлітки зможуть навчатися довіряти, ділитися переживаннями, підтримувати силу духу і розвивати особистісні здатності, розуміти почуття інших.

Виховання цінностей, ціннісного ставлення до інших – це процес, який триває протягом усього життя, виховання та самовиховання, тому вважаємо важливим сприяти усвідомленню зростаючою особистістю важливості виховання ціннісного ставлення до іншої людини, що ґрунтується на визнанні людини як найвищої цінності.

Слід зазначити про провідну роль у цьому процесі педагогів і батьків у вихованні ціннісної сфери особистості, ціннісного ставлення підлітків в процесі навчання, життєдіяльності та спілкування з іншими людьми. Водночас важливу роль має коло друзів, яке впливає на спілкування, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації та поведінку підлітків.

Наші міркування співзвучні з результатами дослідження «Peers and value preferences among adolescents in school classes: a social network and longitudinal approach» (Польща, 2024) щодо вивчення зв'язку між ціннісними перевагами підлітків і відносинами з однолітками у школі [8]. А також дослідження *The Roles of Fathers, Mothers, Siblings, and Friends (2020-2024)* щодо позитивного впливу на становлення підлітків з боку найближчого оточення, зокрема, ролі членів сім'ї та друзів у просоціальній поведінці підлітків, підтримкою автономії та важливістю емоційної підтримки з боку сім'ї та друзів протягом підліткового віку [9].

Нам було важливо з'ясувати якої допомоги потребують педагоги у вдосконаленні професійної підготовки в роботі з учнівською молоддю, зокрема формуванні ціннісної сфери особистості, вихованні ціннісних ставлень учнівської молоді до інших людей. Результати опитування засвідчили, що

24,0% педагогів зазначають про відсутність часу на ознайомлення з розробками у сфері виховання, що є цілком зрозумілим в реаліях воєнного часу; 16,0% респондентів зазначають про наявності потреби в сучасних формах та методах виховання цінностей особистості; 12,0% респондентів зазначають про необхідність розроблення практичних форм з виховання ціннісного ставлення до однолітків, а 19,0% педагогів зазначають про необхідність практичних форм роботи з формування в учнівської молоді ціннісного ставлення до батьків, дорослих, інших людей.

Узагальнені результ. всеукраїнського опитування представлено на рис. 3.

Рис. 3. Потреби педагогів у формуванні ціннісної сфери учнівської молоді

Підсумовуючи, зазначимо, що ефективність процесу формування ціннісного ставлення до інших в умовах воєнного стану значною мірою залежить від педагогічних умов, спрямованості виховного процесу, впровадженні відповідного змісту, форм, методів та засобів формування ціннісної сфери особистості. На наш погляд, такими педагогічними умовами можуть стати: 1. створення комфортного та безпечного емпатійного середовища з низкою важливих характеристик: щирості стосунків, можливості міжособистісного спілкування з атмосферою довіри та взаємоповаги, в якому підлітки зможуть навчитися вільно говорити та слухати іншого, формувати культуру толерантного сприйняття «іншого», приймати думку співрозмовника, визнавати його право на власні погляди, розвивати та збагачувати свої соціальні здатності; 2. впровадження змісту, форм та методів: залучення підлітків до соціально значущої діяльності – спільним волонтерським проєктам, допомоги військовим, благодійності; використання інтерактивних методів: тренінги з розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції, групові дискусії, рольові ігри, моральні дилеми; розвиток моральної рефлексії, ціннісної стійкості – осмислення моральних вчинків, подій війни, розвиток критичного мислення, обговорення, творчі роботи, уроки мужності, які допомагають підліткам висловити власні почуття та сформувати моральні висновки; 3. Підготовка педагогічних працівників для впровадження інноваційного змісту, форм, методів становлення ціннісної сфери учнівської молоді.

Висновки. Спричинена війною ситуація нестабільності ускладнила процес становлення цінностей зростаючої особистості, формування ціннісного ставлення підлітків до інших людей. На педагогів, психологів, батьків, інших значущих дорослих покладено надзвичайну місію – допомогти сформувати у молоді ціннісну стійкість, здатність залишатися людьми навіть у найскладніших умовах. Результати дослідження дають підстави для висновку, що ціннісне ставлення до інших людей у підлітковому віці – це основа розвитку гуманної, відповідальної та зрілої особистості. Воно допомагає будувати гармонійні стосунки в колективі та суспільстві, виховує повагу, гідність, відповідальність, співчуття й готовність до взаємодопомоги.

Тому проблема становлення цінностей, формування ціннісної єдності та ціннісних ставлень у формуванні зростаючої особистості потребує подальших наукових розвідок та розробки сучасного змісту щодо виховання дітей та молоді в різних соціальних інститутах.

Література:

1. Результати всеукраїнського соціологічного дослідження: “Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє” (2023). Режим доступу: <https://cs.detector.media/community/texts/185323/2023-04-06-90-ukrainskykh-pidlitkiv-khochut-buty-korysnymy-pid-chas-vidbudovy-ukrainy/>

2. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.

3. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків Автореф. дис...д-ра. психол. наук: 19.00.07 /Булах Ірина Сергіївна. – Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. 2004. 42с.

4. Сокол Л.М. Моральний вибір як умова становлення самосвідомості особистості підлітка. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. / Сокол Любов Михайлівна. – Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2006. – 21 с.

5. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації : монографія /Т.М.Титаренко. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. – 160 с.

6. Дослідження Rating Group (2025). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ratinggroup.ua/news/family360-mh-1>

7. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. /В.Кремень. – Київ: Педагогічна думка, 2008. – 424с.

8. Peers and value preferences among adolescents in school classes: a social network and longitudinal approach (Польща, 2024). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10212-024-00878-7>

9. Adolescence: The Roles of Fathers, Mothers, Siblings, and Friends (Нідерланди, 2024). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38244101/>

References:

1. Rezultaty vseukrainskoho sotsiologichnoho doslidzhennia: "Pidlitky ta yikhnie zhyttia pid chas viiny: nastroi, tsinnosti, maibutnie". Retrieved from: <https://cs.detector.media/community/texts/185323/2023-04-06-90-ukrainskykh-pidlitkiv-khochut-buty-korysnymy-pid-chas-vidbudo-vy-ukrainy/> [in Ukrainian].

2. Bekh I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti.: Osobystisno oriientovanyi pidkhid [Personality Education: A Person-Centered Approach]*. Kyiv.:Lybid [in Ukrainian].

3. Bulakh I.S. (2004). *Psykhologichni osnovy osobystisnoho zrostannia pidlitkiv [Psychological foundations of personal growth of adolescents]. Doctor's thesis*. Kyiv: NPU named after M.P.Dragomanov [in Ukrainian].

4. Sokol L.M. (2007). *Moralnyi vybir yak umova stanovlennia samosvidomosti osobystosti pidlitka [Moral choice as a condition for the formation of a teenager's self-awareness]. Candidate's thesis*. Kyiv: NPU named after M.P.Dragomanov [in Ukrainian].

5. Tytarenko T.M.(2018). *Psykhologichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii : monohrafiia [Psychological health of the individual: self-help tools in conditions of prolonged traumatization]*. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD [in Ukrainian].

6. Doslidzhennia Rating Group [Rating Group research]. Retrieved from: <https://www.ratinggroup.ua/news/family360-mh-1> [in Ukrainian].

7. Kremen V.(2008). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvithnoho prostoru [Philosophy of humanism in educational space strategies]* – Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

8. Peers and value preferences among adolescents in school classes: a social network and longitudinal approach (Polshcha, 2024). – [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10212-024-00878-7> [in Ukrainian].

9. Adolescence: The Roles of Fathers, Mothers, Siblings, and Friends (Niderlandy, 2024). Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38244101/> [in Ukrainian].